

Имао је фра Мартин у животу и других мисија.

Једна је била заштита ^{Босанске} раје према турским властима. Као добар зналац турског језика имао је фра Мартин д. путањом у Цариград, ^{дошло је тако} месецима није успео да скине трећину, али је боље проучио методе и после лакше долазио до фермана за издање школа по Босни. Дава мисија фра Мартинова било је ипирство, борба и пропаганда за слогу и јединство јужних Славена, са јаким наспањем на балканске Славене, јер се тамо осећао револуционарни мах и ~~јак~~ ^{пиемонтство}. Фра Мартин пише Етросмајеру, бату Јелачићу, бискупу Пувићу. Али пише и Александру Карађорђевићу Илији Гарашанину и српском капучењази у Цариграду. А кад у песми покупи више свих славенских покрајина, тужна и сужња вила Босанка понајпре се обраћа "вили Београдки и Цумањини".

Песништво фра Мартиново, који није имао талент ни стихотворца, било је, како сам вели, "гусларско". Не литература пре свега, него оруђе и оружје: бодрене, ^{доживљаје} потсећање. За широке народне масе били су та стихови оно што за уже кругове дописи фра Мартинови у Гајевој Даници. Спевао је фра Мартин доста: сем разговора видах млиришах, Покрет године 1848-49-е, Ратовање словинског народа проти Турцима 1875-1877-е, Пораз баџа и завођење низама у Босни и т. д. У оно доба класичних традиција, лајинских и народних, књижевност је углавном значила стиховане текстове. Тако је и фра Мартин писао стихове ^а место да ~~је~~ ^а прича у прози. У него ^а ним тобже сухим напоменама уз спевове, читамо далеко бољу фра Мартинову литературу. Уз певање о ~~су~~ ^{сукобу} субаше Панаге са два Влаха одметника, Њиком и Зелићем, читамо: како је неко претњу Панагину "провукао кроз уши Њиси", како се Панага спремао на пут кроз Вучјак са још два Турчина, како ~~је~~ ^{је} дошло до судара, како је "Њико Панаги, а Зелић његову Зечку протерао сунце кроз срце", и као се "у мах срушио Зечко, а Панага мртав застругао у оном блату". Међутим, има фра Мартин и стихова који идају да је умео маштом ровити у проблем и истину казати са финесама стила:

.....
 Правог брата отаџбином,
 управ брата рођењем
 дједовином и старином;

 брата сунцем, брата ираком,
 брата земљом, брата водом,
 брата даном, брата зраком....

Ипаква проза и овакви стихови добацују искури фра Мартинове душе и до данас,

do danashe sjajne bosanske književnosti svih vjera, čiji su pretstavnici za-
ista braća po bosanskoj zemlji i vodi, stvaraju pripičeni uz zavičaj, nekako
prema naredbi fra Martinovoj: najkraćim putem kući, svi...

Фра Растислав Држић, професор класичне гимназије у Ви-
соком, дао је са својом тезом ваљан научни принос познавању позитивно ак-
тивне Босне у јаругама француских самостана. Теза је истраживачки и класи-
фикациони рад. Генерализација нема. Аутор је прошао кроз библиотеке и архи-
ве манастира, кроз приватне архиве, кроз кореспонденције. Доказао је Фра
Мартиново илирство, показао изворе његових тема и верификација, утврдио
архаично обележје његова језика, нарочито извештачена језика у стиховима, ~~по-
што~~ је у прези Фра Мартин говорисоочним босанским језиком, а у истинном пис-
му чача свету обитељ називао "Фратарликом". Класификација материјала одлична
је. Аутор је интимно присвојио градиво, осетио га као живот једне личности
уред једне епохе, закључцима својим умео продужити појаву Фра Мартина у про-
шлост и у будућност, ^у умео је дакле углавити у његову Босанских Француза
и у целину илирства. Рад Фра Растислава чини нам се ипак мале суке. Фра Мар-
тин је био и романтична фигура Босне и илирства, а тај Фратарски романтизам
у Босни знамо шта да је данашњој босанској приповедачкој јметности. Обрада
такве теме могла је малофототупити од строго научних облика и од скромности
ауторове. Да, осећа се редовник, осећа се дисциплина респекта према туђим
признатим радовима и констатацијама. Али ми ~~ипак~~ ипак ~~калим~~ ~~што~~ ~~кама~~ у том
обимном раду — 200 великих страница — није дошло до спекулативних дигре-
сија. Рад Фра Растислава спада у хуманиора, а ту је филозофска дигресија
убицајена. Требао је Фра Мартинов карактер испати за биве Босне, а рад
његов узети за данас већ сасвим јасан силан књижевни нагон и блистав језик.
ки квалитет босанског човека. Свеједно. Фра Растислав није успео учинити
свој рад незанимљивим. И спровео је чак и једну генерализацију, коју је мож-
да најмање имао на уму. Књиге имају обичај да се отму из руку писаца. Иста-
кта се ова духовна баштина, стотинама година мук, тешког рада и искуше-
ња — читано и о убиству које су извршила два Фратра бранећи образ цркве —
а босански Французи ни до данас не начинише од себе неку завидну конвен-
цију на обзорју моћне католичке цркве, непо оставаше, и остају, једноставни
служитељи и учитељи народа, и служе Рога, и слушају Рим, са резервом за
Босну и Балкан.

Wangora Calypso